

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-10>

УДК 336.64

Царук Д.С.

Національний університет водного господарства та природокористування

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. Статтю присвячено вивченню основних теоретичних аспектів щодо сутнісної характеристики фінансового моніторингу діяльності підприємств. Розглянуто підходи до визначення поняття фінансовий моніторинг у вітчизняній науковій літературі. Встановлено, що існує два основні підходи, які трактують сутність даного поняття. Зазначено, що за юридичним підходом фінансовий моніторинг позначає комплекс заходів щодо протидії нелегальних фінансових операцій господарських суб'єктів, які підлягають обов'язковому контролю. У статті наведено також підходи вітчизняних та закордонних вчених-економістів до трактування терміну фінансовий моніторинг, який згідно з економічним підходом позначає одну із функцій управління або метод контролю на підприємстві. Узагальнивши наявні визначення за економічним підходом, та виділивши спільні ознаки досліджуваного поняття, сформульовано універсальне визначення, згідно з яким фінансовий моніторинг є сукупністю заходів із безперервного відстеження за фінансовим станом з метою управління підприємством на основі одержаних даних моніторингу.

Ключові слова: моніторинг, фінансовий моніторинг, підприємницька діяльність, фінансовий стан, управління фінансами.

Tsaruk Diana

National University of Water and Environmental Engineering

THE FINANCIAL MONITORING ESSENCE OF ENTERPRISES ACTIVITY

Summary. The article is devoted to the studying of the basic theoretical aspects concerning the financial monitoring essence of enterprises activity. The origin of the concept of monitoring and sources where it was first used are also identified. Approaches to the definition of the financial monitoring concept in the national scientific literature are considered. It is established that there are two main approaches of interpretation of this concept essence and determination its purpose. According to the legal approach, financial monitoring means a set of measures to counteract illegal financial transactions of economic entities that are subject to mandatory control. This definition has been found to be similar to the term «financial intelligence», which is related to counteracting the legalization (laundering) of revenue. The article describes the approaches of domestic as well as foreign economists to the definition of financial monitoring, which according to the economic approach designates one of the management functions or control method in the enterprises. It is noted that the opinions of modern foreign economists differ from the judgments of domestic scientists regarding the definition of financial monitoring, because in their opinion, this concept means the tools for overcoming financial system risk. The article also states that monitoring is closely related to management functions and characterizes its stages, thus, economic monitoring as an integral part of business management is responsible for implementation of the financial analysis. Taking as a basis and generalizing the available definitions up to the economic approach, the common features of the studied concept is identified and a universal definition is formulated. According to this definition, financial monitoring is a set of constant monitoring measures of the enterprises financial state, providing timely receipt and analysis of reliable information on deviation of its activity actual results from the normative or predicted ones, determining the cause of such fluctuations, and making appropriate management decisions.

Keywords: monitoring, financial monitoring, enterprises activity, financial state, financial management.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічної науки у розрізі підприємництва уже достатньо акумулювалися теоретичні та практичні підходи до застосування показників ефективності виробничо-господарської та фінансової діяльності підприємств, а також та існує значний досвід у сфері антикризового управління. Використовуючи наявні методики, сучасні підприємства застосовують на практиці прийоми аналізу та діагностики з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків між реальними результатами фінансово-господарської діяльності та факторами, що могли спричинити одержання таких результатів.

Проте, одночасно зі зростанням конкуренції на ринку, темпів зростання високотехнологічних виробництв, інтеграції вітчизняної економіки у європейську, та за умов, коли інформація набуває пріоритетного значення, для підприємств стає все необхіднішим побудова відповідної су-

часним умовам системи діагностики та фінансового моніторингу. Управління фінансами підприємства, що базується на системі фінансового моніторингу, дозволяє здійснювати планування на основі актуальної інформаційної бази аналітичних та фінансових показників, вести постійне спостереження за досягненням планових завдань. Тому важливим є вивчення аспектів фінансового моніторингу з метою управління підприємством в умовах сучасного мінливого інформаційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наявні в економічній літературі дослідження на тематику фінансового моніторингу діяльності підприємств, пов'язані з іменами таких вітчизняних вчених-економістів як І.О. Бланк, І.П. Мойсенко, О.О. Терещенко, Л.О. Лігоненко, Н.В. Чаленко, Г.М. Сидоренко-Мельник. Серед зарубіжних економістів, які займалися вивченням теоретичних та прикладних аспектів корпоративних фінансів,

а також моніторингу підприємницької діяльності, варто виділити таких вчених як А. Томпсон, А. Тобіас, М. Буркарт, Дж. Маклафлін, Н. Бланчер, Д. Дайманд, А. Кореллі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Рівень вивченості аспектів фінансового моніторингу в проаналізованій науковій літературі за даною тематикою дає підстави констатувати, що вчені-економісти не досягли спільної думки щодо формулювання поняття «фінансовий моніторинг» діяльності підприємства, існують розбіжності у теоретичному осмисленні цього поняття, а також немає єдиного підходу щодо визначення його функціональних завдань.

Мета статті. У зв'язку із недостатнім висвітленням питань фінансового моніторингу, виникає потреба у поглибленому вивченні його теоретичних засад. Тому основною метою статті є сутнісна характеристика та узагальнення поняття фінансового моніторингу діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Застосування терміну моніторинг у науковій літературі, пов'язане із дослідженнями у різноманітних сферах, зокрема у природничих та суспільних. При цьому вважається, що будь-яка цілеспрямована практична діяльність, окрім постановки цілей, формування плану заходів, які спрямовані на їх досягнення, повинна включати моніторинг, тобто відстеження та оцінювання виконання планових завдань і кінцевого результату. У широкому розумінні поняття «моніторинг» визначає зворотній зв'язок між об'єктом спостереження та суб'єктами моніторингу, і дозволяє встановити наскільки відповідає здійснювана діяльність її меті, та чи вдається реалізувати заплановані проміжні та остаточні результати.

Термін «моніторинг» походить від слова «monitor» (із лат. «нагадувати», «наглядати», «той, що наглядає») та «monitoring» (з англ. «стеження», «спостереження»), тобто дослівно позначає процес здійснення заходів із систематичного контролювання стану та тенденцій розвитку певних процесів [1]. Вперше трактування цього поняття офіційно було визначене у рамках Стокгольмської конференції ООН у 1972 р. У доповіді, представленої на конференції, під моніторингом як складовою дослідження розумілися методи спостереження, які базуються на цілеспрямованому сприйнятті, оцінюванні та прогнозуванні стану навколишнього середовища у різних масштабах.

З часом поняття «моніторинг» міцно укорінилося в інших сферах діяльності, і почало вживатися як економічний термін, адже у цьому значенні виступає практичним методом, що забезпечує ефективне оцінювання управлінських рішень. В економіці підприємства моніторинг вважається важливим інформаційним та аналітичним засобом визначення ступеню впливу різноманітних чинників екзогенного та ендогенного середовища на діяльність підприємства, тобто виступає інструментом, що дозволяє встановити наскільки чутливим є підприємство до мінливих умов господарювання [1]. Моніторинг слід відрізнити від оцінки, адже його головною метою є систематичне спостереження за кількісними та якісними показниками поточного стану задля виявлення тенденцій щодо зміни майбутньої си-

туації. Оцінка в свою чергу дозволяє встановити вплив реалізованих заходів на потенційний результат та визначити зв'язок між ними.

Моніторинг тісно пов'язаний із функціями управління та характеризує його етапи. Таким чином, економічний моніторинг як складова частина управління підприємницькою діяльністю відповідає за безперервне відстеження економічних об'єктів, включає відбір, оцінювання та інтерпретацію отриманих економічних даних з метою прийняття своєчасних та оптимальних рішень керівництвом.

Поняття «фінансовий моніторинг» згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», що спрямований на протидію незаконним фінансовим операціям, позначає «комплекс заходів, які проводяться суб'єктами фінансового моніторингу, з метою запобігання легалізації (відмиванню) доходів, що одержані злочинним шляхом, або у сфері фінансування тероризму, що включають здійснення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу [2]». Таке трактування з боку законодавства співставляє фінансовий моніторинг із державним фінансовим контролем, або поняттям «фінансова розвідка», завданням якої є перевірка інформації щодо правочинності фінансових операцій і діяльності господарських суб'єктів [1].

З іншої точки зору, яка відмінна від юридичної, фінансовий моніторинг діяльності підприємства характеризує функціональний механізм постійного відстеження фінансових показників підприємства, що включає отримання, систематизацію, аналіз фінансової інформації з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків, опираючись на співставлення аналітичних даних функціонування підприємства з нормативними.

Досліджуючи сутність поняття фінансовий моніторинг, слід розглянути підходи до тлумачення цього терміну вітчизняними вченими-економістами, які визначали процес моніторингу як складову системи контролінгу (О.О. Терещенко), або ж як інструмент антикризового управління (Л.О. Лігоненко). Зокрема професор І.О. Бланк дає визначення фінансовому моніторингу як стратегічній складовій функції управління. На його думку розроблена на підприємстві система фінансового моніторингу дає змогу спостерігати за контрольованими показниками фінансового стану та діяльності підприємства у цілому, визначати ступінь відхилення реальних результатів від запланованих, та оперувати одержаними даними для відстеження та уникнення причин цих відхилень [3]. Вивчаючи проблеми корпоративних фінансів, професор О.О. Терещенко відносить фінансовий моніторинг до системи контролінгу підприємства та характеризує моніторинг як елемент контролю, що здійснюється на всіх його етапах від попереднього до підсумкового [4].

У своїх працях І.П. Мойсеєнко фінансовий моніторинг трактує як ефективний аналітичний інструмент, що є елементом управління підприємством, сутнісна характеристика якого полягає у відстеженні виконання стратегічних управлінських рішень щодо розвитку підприємства,

контролі їх реалізації, виявленні резервів підвищення ефективності діяльності підприємства. На його думку, фінансовий моніторинг стану підприємства з позицій фінансового менеджменту призначений для планування, прогнозування, контролю його потенціалу та забезпечує наявність інформаційної основи фінансової безпеки підприємства [5, с. 206].

Н.В. Чаленко розглядає організаційні основи внутрішнього фінансового моніторингу на підприємстві, визначаючи його як спеціальну систему безперервно-організованого спостереження за фінансовим станом підприємства із систематичною його оцінкою. При цьому основним цільовим призначенням фінансового моніторингу виступає одержання об'єктивної оцінки про стан об'єкта та підвищення його ефективної діяльності у перспективі завдяки реагуванню на незначні ознаки змін екзогенного та ендогенного середовища [6, с. 169]. Г.М. Сидоренко-Мельник також вивчає питання фінансового моніторингу в контексті методичних засад аналізу ділової активності підприємства. На думку автора фінансовий моніторинг – це комплекс заходів організаційно-методичного та управлінського характеру, які включені до системи фінансового менеджменту, та спрямовані на ідентифікацію відхилень фактичних даних від прогнозних, розробку практичного плану дій із коригування фінансово-господарського стану підприємства задля досягнення сталого розвитку [7, с. 372].

Отже, аналізуючи існуючі підходи до визначення поняття «фінансовий моніторинг», можна виділити два основних, які наявні у вітчизняних джерелах (рис. 1). На рисунку 1 зазначено, що юридичний підхід, який закріплено законодавчо у нормативно-правових документах, визначає призначення фінансового моніторингу. Згідно з економічним підходом фінансовий моніторинг розглядається вченими-економістами у системі фінансового контролю та як функція управління підприємством.

Серед зарубіжних економістів існує також значний доробок щодо проблем фінансового мо-

ніторингу. У праці «Моніторинг фінансової стабільності» директор департаменту валютних та капітальних ринків Міжнародного валютного фонду А. Тобіас дає наступне визначення фінансового моніторингу – це інформування менеджерів підприємства шляхом проведення регулярних оцінок уразливості фінансової системи, визначених як сукупність факторів, що сприяють потенціалу підприємства. Автор підкреслює, що моніторинг є важливою частиною програми оцінювання та подолання «вразливих місць» у фінансовій системі, а інструменти фінансового моніторингу не є окремими індикаторами системного ризику, і тому входять в систему розширеного аналізу [8]. Американський фінансовий аналітик у Morgan Stanley Дж. Маклафлін трактує фінансовий моніторинг як комплекс заходів із визначення потенційної вразливості фінансового стану підприємства та факторів, які можуть виникнути, посилюючи або спричиняючи збої у функціонуванні фінансової системи [9]. У праці «Моніторинг системних ризиків» американський економіст Н. Бланчер фінансовим моніторингом називає такі інструменти (або сукупність інструментів), які є найбільш ефективними для вимірювання конкретного системного ризику залучення довгострокових заощаджень та інвестицій [10]. Професор Чиказького університету Дуглас У. Дайманд, який спеціалізується на вивченні фінансових посередників, фінансової кризи та ліквідності, розглядає фінансовий моніторинг з позиції процедури виконання боргових договорів перед інвесторами, що їх фінансують, та розкриває технологію диверсифікації портфеля в межах фінансових посередників [11]. Професор Американського університету в Дубаї А. Кореллі у своїй праці «Сутність управління фінансовими ризиками» зазначає, що моніторинг фінансової стабільності включає постійну оцінку вразливих місць та оцінку загальних ризиків для підприємства, тому менеджмент повинен працювати над розробкою «надійних» показників, що визначають потенційні циклічні ризики для фінансової системи [12].

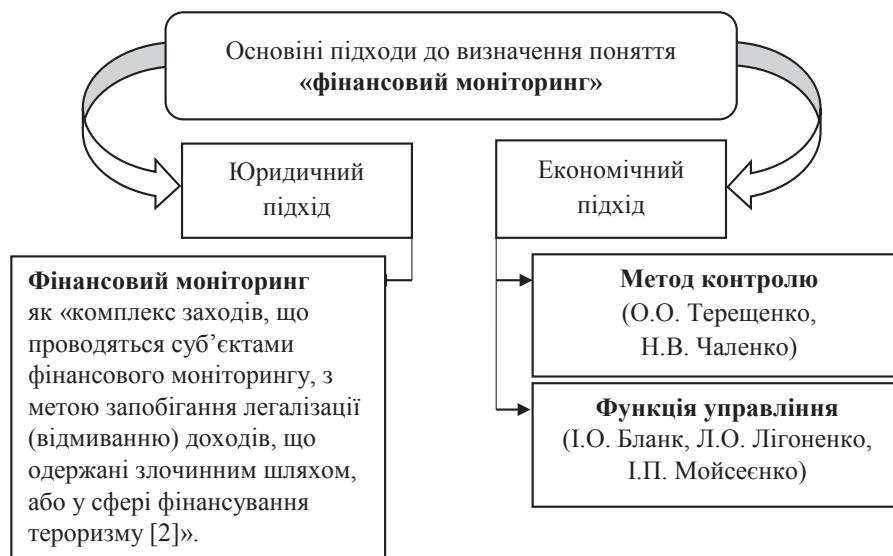

Рис. 1. Підходи до визначення поняття «фінансовий моніторинг»

Джерело: розроблено автором на основі [2]

Висновки і пропозиції. Аналізуючи праці різних авторів, які описують фінансовий моніторинг, варто виділити спільні для них характеристики цього поняття. Таким чином, здійснення фінансового моніторингу передбачає формування комплексу організаційно-економічних та управлінських заходів, які спрямовані на адаптацію підприємства до зміни зовнішніх та внутрішніх умов, а також успішного функціонування в конкурентному середовищі.

Здійснивши узагальнення наведених визначень, можна зробити висновок, що фінансовий моніторинг – це комплекс заходів постійного спостереження за фінансовим станом підприємства, що забезпечують своєчасне одержання та аналіз достовірної інформації про відхилення фактичних результатів його діяльності від нормативних або прогнозованих, визначення причини таких коливань, та прийняття відповідних управлінських рішень.

Список літератури:

1. Кушнір Н.Б., Войтович Д.С. Інституційне забезпечення фінансового моніторингу підприємницької діяльності. *Ефективна економіка*. 2017. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5727> (дата звернення: 30.11.2019).
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII (із зм. і доп.). *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (дата звернення: 09.12.2019).
3. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента : учеб. курс. Москва : ОМЕГА-Л, 2011. 656 с.
4. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання. Київ : КНЕУ, 2003. 554 с.
5. Мойсеєнко І.П. Методи моніторингу фінансової безпеки підприємства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 205–211.
6. Чаленко Н.В. Організація системи внутрішнього фінансового моніторингу суб'єкта господарювання. *International scientific journal*. 2015. № 9. С. 168–170.
7. Сидоренко-Мельник Г.М. Організаційно-методичні засади фінансового моніторингу ділової активності підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 11. С. 372–376.
8. Tobias A., Covitz D., Liang N. *Financial Stability Monitoring*. New York: Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, 2013. 50 p.
9. McLaughlin J., Minson A., Palmer N., Parolin E. *The OFR Financial System Vulnerabilities Monitor*. New York: The Office of Financial Research, 2018. 38 p.
10. Blancher N., Srobona M., Morsy H., Otani A., Severo T., Valderrama L. *Systemic Risk Monitoring ('SysMo') Toolkit – A User Guide* International Monetary Fund. Washington: International Monetary Fund, 2013. 81 p.
11. Diamond D.W. Financial Intermediation as Delegated Monitoring. *The Review of Economic Studies*, 1984, vol. 51, no. 3, pp. 393–414.
12. Corelli A. *Understanding Financial Risk Management*. Bingley: Emerald Publishing, 2019. 584 p.

References:

1. Kushnir, N.B., & Voitovych, D.S. (2017). Instytutsiine zabezpechennia finansovoho monitorynhu pidpriemnytskoi diialnosti [Institutional providing of financial monitoring of enterprise activity]. *Efficient economy*, vol. 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5727> (accessed 30.11.2019).
2. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18> (accessed 09.12.2019).
3. Blank, I.A. (2011). *Osnovy finansovoho menedzhmenta: ucheb. kurs* [Fundamentals of financial management: textbook course]. Moscow: ОМЕГА-Л. (in Russian)
4. Tereshchenko, O.O. (2003). *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Financial activities of business entities]. Kiev: KNEU. (in Ukrainian)
5. Moiseienko, I.P. (2010). *Metody monitorynhu finansovoi bezpeky pidpriemstva* [The financial security of the enterprise monitoring methods]. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, vol. 2, pp. 205–211.
6. Chalenko, N.V. (2015). *Orhanizatsiia systemy vnutrishnoho finansovoho monitorynhu subieкта hospodariuvannia* [Internal financial monitoring system organization of the entity]. *International scientific journal*, vol. 9, pp. 168–170.
7. Sydorenko-Melnyk, H.M. (2013). *Orhanizatsiino-metodychni zasady finansovoho monitorynhu dilovoi aktyvnosti pidpriemstva* [Organizational and methodological principles of financial monitoring of business activity of the enterprise]. *Business Inform*, vol. 11, pp. 372–376.
8. Tobias, A., Covitz, D., & Liang, N. (2013). *Financial Stability Monitoring*. New York: Federal Reserve Bank of New York Staff Reports.
9. McLaughlin, J., Minson, A., Palmer, N., & Parolin, E. (2018). *The OFR Financial System Vulnerabilities Monitor*. New York: The Office of Financial Research.
10. Blancher, N., Srobona, M., Morsy, H., Otani, A., Severo, T., & Valderrama, L. (2013). *Systemic Risk Monitoring ('SysMo') Toolkit – A User Guide* International Monetary Fund. Washington: International Monetary Fund.
11. Diamond, D.W. (1984). Financial Intermediation as Delegated Monitoring. *The Review of Economic Studies*. 1984. Vol. 51, no. 3, pp. 393–414.
12. Corelli, A. (2019). *Understanding Financial Risk Management*. Bingley: Emerald Publishing.